

НАСЛЕДНО ПРАВО И САВРЕМЕНА ПОРОДИЦА

1. Савезни Закон о наслеђивању донет је пре нешто више од две деценије и као позитивно право још увек важи у СР Хрватској. Остале друштвено-политичке заједнице донеле су последњих година своје законе о наслеђивању. Постоји јединствено мишљење да је матрија наслеђивања у нас нормована у складу са стањем и кретањем стварности, с једне стране и достигнућима савремене научне мисли и начелима модерне законодавне технике, с друге стране. Тиме, разуме се, није речено да је сваки део те материје беспрекорно регулисан и да наука, пракса и друштвени развој ту нису имали шта да кажу. Напротив, све су те покретачке снаге дале свој допринос у маркирању и обради извесних недостатака и трасирању пута и начина њиховог ублажавања и дефинитивног елиминисања. Осим тога, оне су створиле услове за побољшање текста као целине приликом елаборације односно доношења републичких и покрајинских закона о наслеђивању.

Нормативне науке — а посебно правна наука потпомогнута судском јуриспруденцијом — осветлиле су низ питања и отвориле просторе за сагледавање вредности Закона о наслеђивању из 1955. и у деловима и у целини. Верификација путем теоријске мисли и путем искуства показала је да је реч о номосу високих квалитета и да он може да послужи као база за израду одговарајућих закона друштвено-политичких заједница. Отуда је природно што законодавна тела нису ишла на солуцију израде потпуно новог текста, већ на солуцију узимања постојећег текста и његовог новелирања у складу са достигнућима науке, потребама данас и сутра и разлозима целисходности. Легислативе су прихватиле оно што је било на великој животној проби и што је положило испит у друштвеној стварности. Сви су били за инаугурисање решења која ће бити знаци времена. При томе се, дакако, нико није бавио иреалним конструкцијама, него књигом живота коју ваља оплемењавајуће унапређивати.

Што се, пак, тиче вредности нових закона о наслеђивању, па, дакле, и Закона о наслеђивању СР Србије, не може се дати целовита оцена, иако је она највећим делом индиректно садржана у афирмацији њиховог изворника — савезног Закона о наслеђивању. Живот је најбољи судија, а на његову изреку ваља сачекати будући да је ту време основни градивни елеменат. Поједине регуле нових закона о наслеђивању већ су постале предмет стручне обраде. Објављено је више радова, а

међу њима и напис М. Младеновића под насловом: Савремена породица и наследно право, објављен у Правном животу број 10/75.

Поменути натпис интересантан је по томе што хоће да дисквалификује Закон о наслеђивању СР Србије и да то искаже као плод нових открића и социјалних достигнућа. Ако ауторове тврдње и открића утемељено стоје, онда ће то несумњиво преокренути досадашња схватања о установи наслеђа и наследног права и истовремено показати колико су људи до сада тако мало знали о тако значајним друштвеним и правним односима и мисаоној неупоредивости и раздаљини у нивоу истог легислативног тела у истом времену. А ако је речи о нечему неутемељеном, онда је и то многоструко занимљиво. Све ауторове наводе ваља брижљиво испитати и оценити. Тај посао би, међутим, захтевао једну студију монографског карактера или пак, низ чланака. У овом раду, мићемо се, уз неопходно задржавање на неким уводним напоменама, зауставити на оном месту ауторовог написа које се тиче чланова 3. и 4. Закона о наслеђивању СР Србије (стр. 42).

2. На почетку својих излагања Младеновић вели да наслеђивање као облик универзалне сукцесије *mortis causa* представља, нарочито у социјалистичким земљама, једно од најспорнијих питања савремене правне филозофије; да се обично том питању прилази доста схематски пошто „се наследно право везује само за одређени облик својине“ (под. М. К.) и да тако поступа и Закон о наслеђивању СР Србије прокламујући да се могу наслеђивати само ствари и права која припадају појединцима.

Наслеђивање се тиче континуитета у правним односима који наживљују оставиоца; регулисања имовинскоправних односа; преласка заоставштине декујуса на његове сукцесоре. Одавно је примећено да оно није ништа друго него ступање у сва права и обавезе које је имао умрли (*Iulianus* — Д 50, 17, 62: „*Hereditas nihil aliud est, quam successio in univesum ius quod defunctus habuerit*“). Фридрих Енгелс у Пореклу породице, приватне својине и државе вели да је једноженство настало због концентратације већих богатстава у руци мушкарца и његове бриге да се та богатства оставе у наслеђе његовој деци а не деци неког другог мушкарца и истиче да ће предстојећи друштвени преврат свести на минимум сву ту бригу око наслеђивања претварањем *бар неупоредиво највећег дела* (под. М. М.) трајних, наследних богатстава — средстава производње — у друштвену својину“. Наслеђивање је преношење оне власти коју је декујус имао, „а наиме власти да се помоћу своје својине присвајају производи туђег рада“ (К. Маркс и Ф. Енгелс, Сочинения, Москва 1960, том 16, стр. 383). Уништење могућности угњетавања и експлоатације — подвлачи Лењин — је наша parola“.

О ширим погледима творца научног социјализма на корене настанка установе наслеђа, њену функцију у класном друштву и друштву прелазног периода и путеве њеног ишчезавања изложићемо другом приликом. Оно што је овде неопходно навести се у истакнутом. Ваља нагласити да је нужно запазити и разиковати бар две ствари: а) улогу установе наслеђа у капиталистичком друштву кад правоследбеник, добијајући

средства за производњу, супституише до тадашњег власника односно кад правоследбеник не наслеђује средства за производњу или не у врсти и обиму који би му омогућавали експлоатацију туђе радне снаге и, б) улогу установе наслеђа у прелазном периоду у коме је на самом почетку извршена битна експропријација средстава за производњу и њихов прелазак у руке друштва и где су уставом и законима утврђене границе у оквиру којих се могу поседовати непокретности и средства рада и где је поседовању добара — независно од тога да ли су стечена правним послом *inter vivos* или *mortis causa* — намењена значајна социјална и друштвена функција. То се понекад не запажа или се недовољно запажа, последица су нејасне, или мутне представе и разна лутања.

Viventis non est hereditas је правило од кога наше право не познаје изузетке. Отуда је излишно поимање о наслеђивању као облику универзалне сукцесије *mortis causa*. Шта у том контексту медитира „савремена правна филозофија” посве је равнодушно. Очекивали смо појмовно и аналитичко повезивање установе наслеђа за установу својине односно наследног права за право својине. Изгледа да понекад и тачност запише. Што се тиче приговора да се наследно право везује само за одређени облик својине, довољно је — уз оно што је напред истакнуто — познавати Лежинову мисао по којој „установа наслеђа претпоставља већ приватну својину, а ова својина настаје са појавом промета”. Разуме се, нико ко је дорастао налогу потреба радикалног мењања друштва није једнодимензионалан али оштро разликује централно од периферног. Даље, Закон о наслеђивању СР Србије не бави се проглашавањем и обзнанама. Он једноставно прописује (и то на идентичан начин) оно што прописују и сви остали закони о наслеђивању укључујући ту и савезни Закон о наслеђивању; оно што извире из Устава СФРЈ, Устава СРС и устава других друштвено-политичких заједница; оно што еманира из природе друштвене својине која не може бити предмет наслеђоправне сукцесије.

У нашем праву приватна својина се стиче на бази одређених правних чињеница било на оргинарне било на деривативне начине. О наводном ограничењу стицања те својине инаугурисаном Уставом и законима чули смо први (и једини) пут од критичара законодавног тела. Друго је пак питање обима поседовања одређених добара. Нормално је узети да правници разликују начине стицања (купопродаја, замена, одржај итд.) од обима поседовања, тј. да не бркају оно што је у праву елементарно. Осим тога, истиче се како је „познато да ови могући (под М. К.) предмети наслеђивања представљају основу друштвене својине”. Тешко је, заиста, докучити смисао ове реченице или ми можда нисмо навикли на овакве мисаоне токове. Оно што може бити објекат приватне својине подразумевајући ту и непокретности и средства рада може постати објекат друштвене својине кад неким од правом предвиђених начина престанка својине појединца над тим добрима пристане и настане друштвена својина, али је то нешто сасвим друго од онога што из критичарског написа следи. Напокон, овде ваља приметити да проблем није у наслеђивању већ у основима позивања на наслеђе, чињеницама на којима је изграђен наследни

ред, домашају тих чињеница, слободи тестирања, редоследу позивања на наслеђе, шематизму парентеларно-линеарног итд. Проблеми су, дакле, на другој страни.

Аутор сматра да се са „ширег социолошког становишта, наслеђивање и наследно право не могу везивати само за систем својинских односа и за облике својине“ и додаје да се „у основи ове установе налазе три чињенице“: 1) изглед глобалног друштва, 2) Систем својинских односа и облици својине који *de iure* и *de facto* постаје у одређеном конкретно-историјском моделу друштва и 3) типови и варијанте породице у конкретно-историјском моделу друштва. О овим судовима и принципима каузалитета биће, и поред до сада реченог, говора на другом месту. Отуда ћемо се ограничити на неколико напомена. Ако је реч о „наслеђивању и наследном праву“; ако је наслеђивање вид преноса добара *defunctus-a* на *successor-a*; ако је наследно право у објективном смислу скуп регула које уређују пренос права и обавеза једног физичког лица за случај његове смрти на друго лице, постављају се питања: нашта се односе речи „ове установе“? Мисли ли се ту на „наслеђивање и наследно право“ или на једно од њих и, ако мисли, на које? Који смисао има употреба једине и може ли се наследно право схватити као установа? Уз то, нико ко иоле познаје наше наследно право неће закључити да је у њему својина почетак и крај, односно једина меродавна околност, али, исто тако, неће помешати примарно и секундарно.

На почетку фиксираног написа налази се и једно место које, посматрано са техничке тачке гледишта, није незанимљиво. Помињући закон о наслеђивању СР Србије наратор, наиме, вели да ће у даљем тексту исти бити навођен као ЗН СРС. Тај Закон наведен је више од тридесет пута. Од тога: 2 пута као ЗН СРС, 1 пут као Закон Србије, 3 пута као Закон о наслеђивању, 5 пута као Закон и 21 пут као Закон о наслеђивању СР Србије. Да ли и ово најављује дух Младеновићевог приступа проблематици из ватре живота? Објашњење би, чини се, било сувишно.

Потом се Младеновић задржава на „основним правилима (под М. К.) Закона о наслеђивању СР Србије о интестатском и тестаменталном наслеђивању“. Из његових даљих излагања тешко је закључити зашто су сва правила о којима говори основна правила и зашто су само та правила основна правила наслеђивања у оба основа позивања на наслеђе. Младеновић даље вели да „Закон у првом реду нешто прецизније (под. М. К.) него бивши Савезни Закон о наслеђивању одређује основне принципе (под. М. К.) нашег друштва о наслеђивању:

— да нико не може на основу наслеђивања задржати у својини непокретности и средстава рада у већем обиму него што је то уставом и законом одређено (чл. 3);

— равноправност мушке и женске деце (ст. 2, чл. 4);

— равноправност брачне и ванбрачне деце (ст. 3, чл. 4)).

Овај текст треба полако читати. Нејасан је смисао речи „нешто прецизније“ пошто се не види да ли се то односи на садржину односно развојност наведених одредаба или на њихову релацију према највишем правном акту. Осим тога, нити сви наведени чланови односно њихове али-

неје имају својства која су им додељена, нити су то једини прописи који стварно имају та својства.

3. Текст члана 3. савезног Закона о наслеђивању гласи: „Наслеђивањем се не може прећи законом одређена величина пољопривредног земљишта коју појединци могу имати у својини“. Колико непокретних добара и средстава рада неко може имати у својини, није материја закона о наслеђивању. Устав ФНРЈ од 1946. године, у глави која се тиче друштвено-економског уређења (чл. 18. и 19) зајемчује приватно власништво и прописује да се оно може ограничити само на темељу закона, те да се максимум приватног земљишног поседа одређује законом. Устав СФРЈ од 1963. године, у глави под истим насловом као и предходни Устав (чл. 21. 22. 23. и 25), такође земљорадницима, зајемчује право својине на обрадиво пољопривредно земљиште и повлачи границу коју површина тог земљишта не може прећи; прописује да ће се законом прописати под којим претпоставкама и у којем обиму земљорадници могу имати власништво на друго земљиште и под којим претпоставкама и у којим границама неземљорадници, то јест остали грађани могу имати власништво на пољопривредно и друго земљиште; одређује да грађани могу имати право својине на стамбене зграде и станове за личне и породичне потребе и да се савезним законом прописују границе власништва на тим добрима; наглашава да се законом прописује у којим границама и под којим претпоставкама грађани могу имати власништво на пословне просторије и средства рада за вршење занатске, пољопривредне и друге услужне или сличне делатности личним радом и, најзад, да се право својине које грађани имају на непокретним добрима може, уз правичну накнаду, ограничити уколико то налаже општи интерес утврђен на основу савезног закона. Садашњи савезни Устав, устави република и устави покрајина такође садрже регуле које се тичу горњих питања. Тако Устав СР Србије (део II, глава I) гарантује земљорадницима да могу имати у својини обрадиво пољопривредно земљиште у величини до десет хектара по домаћинству; да се у брдско-планинским крајевима може поседовати обрадиво пољопривредно земљиште у површини већој од десет хектара уколико то законом буде утврђено; да се законом одређује под којим претпоставкама и у којем обиму земљорадници могу имати право својине на друго земљиште, као и под којим претпоставкама и у којем обиму они који нису земљорадници могу имати право својине на пољопривредно и друго земљиште; да грађани могу имати власништво на стамбене зграде и станове за обскрбљивање личних и породичних потреба; да се законом регулишу услови обављања делатности самосталним личним радом средствима рада у власништву грађана и власничка права на средствима рада и пословне просторије, који се користе за обављање делатности самосталним личним радом; да се право на непокретним добрима у својини грађана може, уз правичну накнаду чији се основи и мерила законом одређују, ограничити онда кад то потребује општи интерес чије се постојање утврђује на темељу закона; да се услови промета земљишта и других непокретности на које постоји право својине грађана нормује законом (чл. 65. 78. 80. 82. и 83).

Проблематику о којој је реч у наведеним регулама устава подробније регулишу поред осталих и ови номоси: Закон о аграрној реформи и колонизацији („Службени лист ФНРЈ”, бр. 64/45) са изменама од 1946. („Службени лист ФНРЈ”, бр. 24), 1947. („Службени лист ФНРЈ”, бр. 101), 1948. („Службени лист ФНРЈ”, бр. 105) и 1965. („Службени лист СФРЈ”, бр. 10); Закон о аграрној реформи и унутрашњој колонизацији („Службени гласник НРС”, бр. 39/1945. и бр. 5) 1948. годину); Закон о пољопривредном земљишном фонду општенародне имовине и додељивању земље пољопривредним организацијама („Службени лист ФНРЈ”, бр. 22/1953. и „Службени лист СФРЈ”, бр. 10/1965. годину); Закон о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта („Службени лист ФНРЈ”, бр. 52/1958. годину); Закон о промету земљишта и зграда („Службени лист ФНРЈ”, бр. 26/1954. годину); Закон о изменама и допунама Закона о промету земљишта и зграда („Службени лист СФРЈ”, бр. 15/1956. годину); Закон о промету непокретности („Службени гласник СРС”, бр. 15/1974. годину).

Устави и други закони уређују, дакле, колико ко за време живота може имати у својини непокретних ствари и средстава рада односно у којој највећој величини их може имати. Закон о наслеђивању има у виду те законе, па зато наглашава да се границе које су они повукли морају поштовати и у случају ступања у правне односе декујуса који се његовом смрћу не гасе. Отуда нимало није случајно што савезни Закон о наслеђивању вели да се не може *прећи* (под М. К.) законом одређена величина земљишта коју индивидуа може имати у власништву и што Закон о наслеђивању СР Србије каже да се путем наслеђа не могу *задржати* (под. М. К.) у власништву непокретна добра и средства рада преко лимита који је номосом предвиђен. Са тим у складу био је текст члана 153. првопоменутог Закона по коме нико у Југославији није, на темељу сукцесије, могао имати више пољопривредног земљишта него што може имати по важећем праву односно више него што је потребно да се допуни законски максимум, те да наследнику коме би фиксирано земљиште из оставине заједно са његовим земљиштем прелазило законски максимум припада право да у оквиру наведеног максимума изврши избор између свих парцела и да му за вишак земљишта које постаје општенародна имовина припада новчана накнада. Савезни Закон о наслеђивању донет је 1955. године и он је и овде потпуно у сагласности са Уставом који је био на снази онда када је он инагурисан. На истом реду идеја заснована је и аброгација члана 153. савезног Закона о наслеђивању 1965. године („Службени лист СФРЈ”, бр. 42/65).

Задатак наше епохе је конкретно и радикално мењање стварности. У њој су непожељна како животно неупотребљива тако и недовољно животно употребљива решења. Означени земљишни максимум базиран је на одређеном виђењу друштвених потреба. Ако претпоставимо да су оне биле тачно утврђене (што би било доста смело), то не значи да су оне статичне и да за њих фиксирани максимум стално представља најбоље решење. Стварност је не само покретна већ и неједнако и различито покретна укључујући ту и примену модерне технологије у производњи добара. Један сталожени и продубљени приступ ствари, ши-

ри и перспективнији контакт са друштвеном стварношћу и зналачко научно истраживање корена описаног ограничења и његових последица вероватно не би били на одмет. Али, то није онај изглед ствари на коме се у овом раду треба задржати, иако је реч о аспект у који није неактуелан.

Текст члана 3. Закона о наслеђивању СР Србије гласи: „Нико не може на основу наслеђивања задржати у својини непокретности и средства рада у већем обиму него што је уставом и законом одређено”. Први Устав наше земље у члану осамнаестом, зајемчује наслеђивање приватног власништва и наглашава да се право наслеђивања уређује законом. Устав из 1963, у члану педесетом, такође гарантује право наслеђивања и прописује да „нико не може на основу наслеђивања задржати у својини непокретности и средства рада у већем обиму него што је то уставом или законом одређено”. И садашњи Устав СФРЈ, у члану 194, зајемчује право наслеђивања и одређује „да нико не може на основу наслеђивања задржати у својини непокретности и средства рада у већем обиму него што је то уставом или законом одређено”; и Устав СР Србије од 1974, у члану 317. вели да је право наслеђивања загарантовано и додаје „да нико не може на основу наслеђивања задржати у својини непокретности и средства рада у већем обиму него што је то уставом, покрајинским уставом или законом одређено”. Истоветан текст, уз непостојање речи „покрајинским уставом”, садрже уставни осталих социјалистичких република и уставни социјалистичких аутономних покрајина.

Ergo, између цитираног текста Закона о наслеђивању СР Србије и назначених прописа највиших правних аката друштвено-политичких једница не само да не постоји било каква опрека већ су они и текстуелно потпуно идентични. Ако смо овде упознали нешто ново, онда је то чињеница да је Закон о наслеђивању једноставно преузео текст који је од њега старији више од једне деценије.

Остаје да се изврши опсервација члана трећег Закона о наслеђивању СР Србије и одговарајућих чланова осталих закона о наслеђивању. Члан трећи Закона о наслеђивању СР Црне Горе и члан трећи Закона о наслеђивању САП Војводине од речи до речи су исти са односним чланом Закона о наслеђивању СР Србије. То је случај и са Законом о наслеђивању САП Косова у коме се то подразумева, будући да наведени члан Закона о наслеђивању СР Србије спада у одредбе које се у складу са чланом 300. став 1. тачка 5. Устава СР Србије јединствено примењују на територији целе Републике. Члан трећи Закона о наслеђивању СР Македоније практично је исти као и горњи члан Закона о наслеђивању СР Србије, јер вели да се наслеђивањем не могу задржати у својини непокретности и средства рада у обиму већем него што је то прописано у Закону. Члан трећи Закона о наслеђивању СР Босне и Херцеговине једнак је члану трећем савезног Закона о наслеђивању, с тим што наместо речи: „пољопривредно земљиште” стоје речи: „непокретне имовине”. И у члану трећем Преднацрта Закона о наслеђивању СР Србије стоји да се наслеђивањем не може прибавити више непокретности него што је за-

коном одређено да појединци могу имати у својини, уз напомену — а она у целини стоји и у Нацрту овог закона — да се новом формулацијом проширује обухватност непокретних ствари које се не могу прибавити (у броју и величини) преко граница одређених законом.

Један од значајних квалитета свих наших закона о наслеђивању јесу и маргинални наслови. Код поменутих чланова он гласи: Наслеђивање непокретне имовине (Закон о наслеђивању СР Црне Горе и Закон о наслеђивању СР Босне и Херцеговине), Наслеђивање непокретности (Закон о наслеђивању СР Србије, а то се подразумева и у Закону о наслеђивању САП Косова), Наслеђивање непокретности и средства рада (Закон о наслеђивању СР Македоније), Наслеђивање пољопривредног земљишта (савезни Закон о наслеђивању). У Закону о наслеђивању САП Војводине он не постоји. Свакако да је најпотпунији маргинални наслов члана 3. претпоследњег Закона.

Текст члана 3. савезног Закона о наслеђивању јасно изражава идеју којом је инспирисан. То важи и за Закон о наслеђивању СР Србије. Њихова садржина тачно је уоквирена. Први се односи на пољопривредно земљиште и акцентује шта се не може прекорачити, док се други односи на непокретне ствари — а то ће рећи и на пољопривредно земљиште — и средства рада наглашавајући границу која важи за све начине стицања својине на тим добрима, па, дабоме, и наслеђивањем. Текстови ова члана несумњиво представљају правне прецизије. Њихов је стил чист и јасно изражава мисао чији су они производ. Предње се, *mutatis mutandis*, може рећи и за остале законе о наслеђивању. Њихово међусобно посматрање рељефно показује да је реч о изданицима истог корена и унутрашњег плета.

Уочавање идеја које доминирају горњим прописима, улазак у њихову бит и поруку, поимање садржаја и домаћаја текста претпоставља постојање одређених претпоставки и испуњење извесних услова. Кад то оскудева природно је постојање слике која је у нескладу са својим објектом и извођење закључака који много не почивају на снази доказа.

Досадашња разлагања показала су, између осталог, да се ни сукцесијом — без обзира на то да ли до ње долази ex lege или правним послом *mortis causa* — не може изаћи из простора који је стално ограничен, да су та ограничења увели други закони а не закон о наслеђивању, да са првима овај други конкордира, да се маркирана баријера тиче величине поседа а не начина стицања, да је назначени члан савезног односно републичког закона брижљиво саткан и у садржинском и у стилском погледу и да третирани чланови свих наших номоса чине једну органску целину.

4. У непрегледној серији домена отуђења људске личности које је створило и ствара класно друштво, значајно место заузима дискриминација између полава. У нашој револуцији — и то од почетка — битка против тог наслеђа била је и остала једно од стратешких, и по револуцију, судбоносних питања. Отуда је сасвим разумљиво зашто га је она,

и на теоријском и на практичном плану, непрекидно држала у жижи свог активитета. Резултати су били толико горостасни да је скоро немогуће претпоставити да се могло постићи више. Али, ма колико била велика та пирамидалност, битка није завршена. Напротив, крај је још веома далеко. Сукоб новог и старог, стваралачког и нестваралачког, животног и квази-животног, невербалног и вербалног, самоуправног и несамоуправног, мисаоно и акционо богатог и мисаоно и делатно сиромашног, визионарског које живот осећа у свој његовој условљености и дугој историјској димензији и ограничености у оба смера — хоризонталном и вертикалном, у пуном је замаху и трајаће веома дуго. Њено исходиште зависи од остваривања историјског интереса радничке класе. Са њим она постиже све. Без њега она нема наде на успех. Искуство као рационални детектор показује да се наслеђеном наслеђу придружује и оно успоравајуће што раба преуобличавајуће време. Томе, доприноси и неразвијеност опсерваторског духа коме полази за руком да се пробије и на подручје писане речи. Виђење које, уместо целовитог приступа заснованог на социјалној позицији и човеку као битно вредносном и покретачком елементу, има парцијалан и не много научно фундиран параметар карактеристично је по томе што свет реалног историјског процеса меша са светом из своје конструкције потпомогнуте површним контактом са животом и науком. За њега би било и сувише великодушно ако би било означено као скучено. Али, да се вратимо ближе нашој теми.

Устав из 1946, у делу који се односи на права и дужности грађана, истиче да су сви грађани ФНРЈ једнаки пред законом; да сви грађани, без обзира на пол, који су старији од осамнаест година имају право да бирају и да буду бирани у све органе власти; да су жене равноправне са мушкарцима у свим областима државног, привредног и друштвено-политичког живота; да за једнак рад жене имају једнака признања као и мушкарци и да уживају посебну заштиту у радном односу; да држава нарочито штити интересе мајке оснивањем породилишта, дејчјих домова и обданишта и правом мајке на плаћени допуст пре и после порођаја (чл. 23. 24. и 25). Највиши правни акт је, дакле, следио тековине револуције, преточио их у правне регуле и, са своје стране, отворио просторе за даље преображајне токове. „Грађани су — подвлачи Устав из 1963. у глави III — једнаки у правима и дужностима без обзира на разлике у полу”. Устав, поред осталог, даље вели да су сваком од њих под једнаким условима доступни свако радно место и све функције у друштву, да жене уживају посебну заштиту у раду и да друштвена заједница пружа нарочиту заштиту мајци (чл. 33. 36. 37 и 57). Садашњи Устав СР Србије — а такође и устави осталих друштвено-политичких заједница — одређују, између осталог, да је неприкосновено и неотуђено право радног човека и грађанина на самоуправљање, да су грађани једнаки у правима и дужностима без обзира на пол, да жене уживају посебну привилегију на раду, да мајка ужива нарочиту друштвену заштиту итд. (чл. 178. 179. 186. и 211).

Кад се имају у виду предње одредбе нашег првог Устава, природно је што савезни Закон о наслеђивању истиче једнакост при наслеђивању.

То место гласи: „Грађани су, под истим условима, равноправни у наслеђивању. Мушка и женска лица (под. М. К.) равноправна су у наслеђивању” (чл 4). Прва одредба има универзалан карактер. Друга ближе нормује један део подручја прве и истовремено отклања остатке прошлости. Приликом израде Закона о наслеђивању СР Србије — а то је било октобра 1972 — поставило се питање да ли ову другу треба задржати или не. Расправа је била обимна и проткана бројним аргументима и за и против. Први су се углавном састојали у следећем: моћ навике, њено присуство и, данас, фаворизовање мушког потомства у постојећем животу и појава заживотних правних послова чији је циљ да се учини неефикасним начело о равноправности полова. Ту се имала у виду и околност да се србијанско наследно право одликовало једном нарочитом атрибуцијом — приоритетом мушке лозе над женском и, у оквиру обе лозе, приоритетом мушких сродника над женским сродницима. Други су се састојали у томе што је Уставом и другим законима утврђена и развијена равноправност између грађана без обзира на припадност полу, што је животна пракса учинила своје и, најзад, што сам Закон о наслеђивању вели да су грађани равноправни у наслеђивању. Мишљење да у целини треба преузети постојећи текст било је од почетка преовлађујуће. Оно је на крају једногласно прихваћено.

Први део цитираног текста налази се у свим новим законима о наслеђивању. Он представља једно од суштинских начела наслеђивања у нас које почива како на уставима тако и на основним друштвеним потребама. Други део истог текста не постоји у Закону о наслеђивању СР Босне и Херцеговине, Закону о наслеђивању СР Црне Горе, Закону о наслеђивању СР Македоније и Закону о наслеђивању САП Војводине. Он, истина, као писани текст не постоји ни у Закону о наслеђивању САП Косова, али он тамо важи будући да члан четврти Закона о наслеђивању СР Србије спада у основе наследноправних односа који се примењују на територији целе Републике. Могло би се, узгред буди речено, дискутовати о ставу Закона о наслеђивању САП Војводине који има став први, али не и став други Закона о наслеђивању СР Србије.

Из изложеног следи: а) цитиране одредбе члана четвртог савезног Закона о наслеђивању заснивају се на начелима Устава; б) назначене одредбе члана четвртог Закона о наслеђивању СР Србије идентичне су са онима првопоменутог Закона, с једне стране, и бзирају на највишем правном акту Федерације односно Републике, с друге стране; в) првонаведена одредба савезног Закона о наслеђивању постоји у свим законима о наслеђивању; г) текст је мисаоно и садржински на завидном нивоу, и д) текст не говори — а тако је и у осталим законима о наслеђивању — о „равноправности мушке и женске деце”, већ о равноправности мушких и женских лица.

Најзад, ако се жели извршити критичка анализа једне законске регуле, потребно је њен текст пажљиво погледати. Текст захтева да буде брижљиво читан. Ко се оглуши о ту заповест, не стиже далеко.

5. У друштвима која се одликују присвајањем резултата туђег рада, *successio ab intestato* ванбрачних сродника видно је одвојено од оног брачних сродника. Прво заостаје за другим. Није, разуме се, тај размак исти у свим земљама, нити пак сталан у једној истој земљи. На то је утицао и утиче велики број околности. Наведена неједнакост најтеже је погађала и погађа ванбрачну децу. Отуда су многи умнији умови настојали да сазнање о неповољном наследноправном положају небрачне деце што више продре у свест средине. Суштински одлучујуће кораке чинила су и чине — и на овом плану — револуционарна друштвена преобликовања.

У првом Уставу наше социјалистичке домовине истиче се да родитељи имају према небрачној деци идентичне обавезе и дужности (чл. 26). Члан педесет осми Устава од 1963. вели да родитељи имају право и дужност да се старају о подизању и васпитању својих првостепених потомака, те да ови (ванбрачна и брачна деца) имају иста права и дужности према родитељима. Садашњи највиши правни акт СР Србије — а и одговарајући акти осталих друштвено-политичких заједница — ставља родитеље у позицију носилаца права и обавеза према својој деци која се тичу њиховог подизања и васпитања, док деци налаже обавезу старања о својим родитељима којима је потребна помоћ. „Деца рођена ван брака имају иста права и дужности као и деца рођена у браку” (чл. 213). Основни закон о односима родитеља и деце (чл. 3) вели да родитељи имају према деци, независно од тога да ли су рођена у браку или ван брака, истоветна права и дужности; те да ова (деца рођена у браку или ван брака) имају иста права и дужности према родитељима. Тако је и по Закону о односима родитеља и деце СР Србије (чл. 5.), с тим што деца рођена ван брака имају иста права и дужности као и деца рођена у браку (чл. 4). Текст овог последњег члана преузет је из члана 190. садашњег Устава СФРЈ, односно члана 213. Устава СР Србије.

„Брачна и ванбрачна деца равноправна су — вели одсечно Закон о наслеђивању СР Србије — у наслеђивању” (чл. 4. ст. 3). Ваља нагласити да је савезном Закону о наслеђивању оваква одредбе непозната. То свакако није случајно, јер он међу посебним регулама за неке наследнике садржи и ону која се тиче ванбрачне деце и њихових сродника (чл. 23). Та је регула двоструко занимљива: у погледу њеног текста и у погледу њеног односа према члану 24. Основног закона о односима родитеља и деце. Она нормује наследна права ванбрачне деце и оних који од ове потичу на оставину њихових родитеља и сродника ових, и, обратно. Ту је, између осталог, предвиђено да ванбрачна деца и њихови десценденти могу бити правоследбеници очевих десцендената, асцендената и колатерала *sub condicione* да је отац ванбрачно дете признао за своје пред надлежним органом, или да га је довео да са њим живи, или да је на други начин показао да га признаје за своје. У том случају наступа узајамност, пошто очеви сродници стичу на оставину ванбрачне деце и оних који од ове потичу наследна права равна наследним правима на оставину брачне деце и оних који од ове потичу. Садржина те регуле и смисао њених релација према горњем члану Закона о односима родитеља и деце запа-

жали су скоро сви познаваоци наследног права у нас. О томе је расправљано дубље, тананије и обухватније него о било којој другој одредби Закона коме она припада.

Принципијелан став да ванбрачна деца у наслеђивању не могу увек и у сваком погледу бити изједначена са брачним децом, изазвао је настањак предње регуле. Он је био предмет суптилне обраде, сталних и снажњих прекора. Наша научна мисао бацила је толико светла на укупну проблематику везану за односну регулу да је, поред осталог, потпуно истерано на чистину рутобно и дехуманизујуће налицје прошлости и садашњости дискриминације ванбрачне деце. То је, сумње нема, било плодносно кршење пута циљу који је иманентан друштву чији је кредо људско биће.

Приликом израде Закона о наслеђивању СР Србије, разматрано је питање да ли је, поред одговарајућих начела устава и других закона укључујући ту и бројна правила Закона о наслеђивању, потребна посебна одредба о равноправности брачне и ванбрачне деце у домену наслеђивања. Није оспораван домашај односних начела и правила. Напротив, истакнуто је да фиксирана равноправност из њих еманира и да се, уз то, подразумева и из чињенице брисања члана 23. савезног Закона о наслеђивању, али је стављена у први план мисао по којој, с обзиром на све што је постојало у прошлости и што постоји у садашњости, ваља унети нову одредбу и тако уклонити сваку могућност дилеме за било кога. Да та предострожност није била сувишна показује и повод овог нашег рада. Реализацију наведене идеје представља цитирана одредба. И у Преднацрту и у Нацрту закона о наслеђивању СР Србије дато је опширно образложење новог, то јест трећег става члана четвртог. Ту се налази и ово место: „Природни нагон човека за продужењем врсте један је од битних агрибута људског бића. Природа не познаје правне тоге. Њих је увело класно друштво. Постојање разлога који браку дају првенство над слободном везом, није аргумент који може да говори против људске природе. Али и када та суштинска разлика и не би постојала, то још никако не би значило да би, разумно судећи, за „грех“ природе ваљало кажњавати онога који је продукт тог „греха“ и то брутално и упркос чињенице да је он савршено невин. Мора се одолети искушењу и одлучно супроставити да наша земља и даље буде лука маћехинског односа према ванбрачној деци као наследницима. Овде се имала у виду и околност потискивање садржаја свести испреплетених од историјски превазиђених наслага и муљевитих наноса текућег времена и њихово замењивање слојевима које доноси револуционарна матица живота не бива *dei gratia* и понашања које не допире до сржи ствари.

Закон о наслеђивању СР Црне Горе (чл. 4. ст. 2) и Закон о наслеђивању САН Војводине (чл. 4. ст. 2) имају текст идентичан малопретцираним тексту Закона о наслеђивању СР Србије који важи и у САН Косово с обзиром да се и он налази међу одредбама које имају значај основна наследноправних односа. Закон о наслеђивању СР Босне и Херцеговине и Закон о наслеђивању СР Македоније такав текст немају, али

имају нешто друго — одредбу по којој се, у погледу наслеђивања, ванбрачно сродство изједначаје са брачним сродством (чл. 5).

Очигледно је, дакле, да су погледи друштва о наследноправном положају ванбрачне деце, изражени и кроз највишу легислатуру, били у покрету, да су ове закони о наслеђивању консеквентно следили, да је садржина односних регула тих закона довољно одређена, да члан 23. савезног Закона о наслеђивању у извесном смислу значи изузетак од општих правила садржаних у том Закону, да трећа алинеја члана 4. Закона о наслеђивању СР Србије није постојала у савезном Закону о наслеђивању и да је потреба за том алинејом извирала више из опрезности према неопрезном служењу законом него из суштинских разлога. Поменимо, на крају, да је маргинални наслов члана четвртог — а он гласи: „Равноправност у наслеђивању” — истоветан у свим законима и да израз „бивши” савезни Закон о наслеђивању није много адекватан пошто је у време добијања овог надимка важио као позитивно право у три социјалистичке републике.

Живот је вечити изазивач и стални победник. Он не хаје за олако упућене прекоре. Он је, међутим, различит према својим историјским ограничењима — поштује их у мери у којој му то омогућује да их лакше превазилази. И регуле које из њега извиру и које му служе, неосетљиве су како на неосећање била времена, тако и на погледе који нису близу спознаје њиховог утемељења и стварне вредности.

Последња алинеја члана 4. Закона о наслеђивању СР Србије представља израз свог времена и новину чије је ткиво изузетно једро и племенито. Да Закон о наслеђивању СР Србије — а ту се мисли и на његов Преднарт и шири утицај који је овај извршио — није донео ништа ново (ни у тексту ни у идеји) сем ову алинеју, припало би му место које би одолело сваком настојању његове дезафирмације. Он је ставио тачку на један домен људског отуђења. То што су наука и друштвена стварност прокрчиле пут рабања односног текста и његовој инаугурацији у свет права, не умањује вредност доприноса Закона о наслеђивању СР Србије животу и његовом сложенем развоју.

6. Све солудије које један закон садржи нису увек и до краја адекватна слика конкретне ствари. То долази из најмање три разлога. Први: Није постојао (а мало је вероватно да ће и постојати) законодавац који је био кадар да сагледа сву слојевитост и богатство дате средине. А кад би то и могао, тешко да би имао појмовну апаратуру којом би то целисходно обухватио. У претпоставци пребројавања и ове тешкоће, опет посао не би имао разлог оправдања свог постојања, јер би нормативни акт имао изузетно велики и оперативно нефункционалан број параграфа. Друго: подударност живота и текста привремена је, будући да је први динамичан и новорађајући, док је други статичан и подложен законима старења. Што је дужи временски интервал од инаугурације закона до његове конкретне примене, то је, у начелу, већа несагласност између нормативног и стварног. Треће: Закон може виртуелно да иде и испред текућег времена, али у складу са њим садржавајући решења наредног корака и бацајући светло на стазу развоја.

Мудра легислатива задржава поглед на садашњост, али истовремено мисли на будућност. За њу је искуство нешто што је, у овом домену, испред других вредности. Реч је, дакако, о сазнању које није ван релација друштвене стварности, ван оствареног и могућег. Уосталом, нико ко је достигао налогу садашњости и ко је стасао у извршавању његове задаће неће запоставити улогу искуства. Кад год законодавац није поштовао стварне материјалне, друштвене и духовне услове; кад год није запазио или није релефно запазио и оно што не кохерира са животом; кад год није довољно схватио озбиљност и социјалну тежину наслеђених и настајућих противуречности; кад год није нашао одговарајући пут разрешавања различитих и разних интереса који објективно у друштву постоје, скупо је платио искуство. То је оно о чему вреди размишљати и стално држати на уму. Стварност се у калупе неда сабијати, нити се њена особеност сме потцењивати. Она је по свом бићу антиконфекцијска.

Закон о наслеђивању из 1955. године одражавао је степен развитка нашег друштва, али и наредне кораке његовог хода. То је факт који се разложно не може порицати. Он је био корито кроз које је без тешкоћа незамућено и подспешујуће текао један део матице нашег револуционарног изворишта. То је и разумљиво кад се зна да је саграђен на идејама чије је иницијално остваривање омогућило такозваном малом човеку да израсте у великог човека — у преобразитеља историје. Он је одражавао закономерност револуционарног процеса и циљева борбе друштвеног хегемона. Његов је доносилац добро знао да је битна претпоставка хотене ваљаности једног закона добро познавање односне стварности, њених специфичности, њеног тока и глобалног развитка друштва.

Од израде савезног Закона о наслеђивању до данас, ангажованост теоријске мисли о његовим вредностима и, посебно, о неким његовим одредбама није била мала. Штавише, одређене регуле привукле су нарочиту пажњу научних радника и изван наше земље. То је и разумљиво, будући да су оне представљале значајне теоријске, законодавне и друштвене новине.

Они који су се значајки бавили проблематиком вредности Закона — а и они који су пажљиво пратили његова осветљавања — знају да је он оцењен као један од наших најбољих закона и да може стати уз бок било којем закону из своје врсте у свету. Он је, такође, добио највећу оцену од судије који најмање грешу — од друштвене стварности, од стварности, од искуства, од резултата своје примене.

Ако се савезни Закон о наслеђивању посматра у контексту минулих прилика и са данашње временске дистанце, може се са извесношћу рећи да је он значајно крупан догађај у породици нашег грађанског права. Његове идеје, елаборација и конкретна решења имала су и имаће немалог утицаја на бројне гране права укључујући ту и неке из сфере неимовинског права. Он је, на њиви која се зове установа наслеђивања, заорао култивишућу бразду. Он је ишао подруку са животом и кроз простор и кроз време. Научна критика — као валористичко одмеравање и

просуђивање и као етички чин — указала је и на она места у њему која су била недовољно јасна или су била проткана крутошћу шематизма природе парентеларно-линеарног система или су, пак, временом почела да заостају за достигнућима развоја друштва. Тих места није било много и она нису била узрок доношења нових закона о наслеђивању, иако су нека од њих била врло значајна. Узрок је много дубљи — даљи револуционарни ход друштва и у оквиру тога хода нова нормативна надлежност друштвено-политичких заједница.

Закони су продукт меродавних интереса обликованих и одевених у правне норме. То, међутим, не значи да су њихови редактори, па и само законодавно тело, увек и у свему на висини задатка. Искуство као не-заменљиви саговорник и ту има чему да нас научи. Како овде ствар стоји са новим законима о наслеђивању? За целовито оцењивање недостаје, као што је речено, испит из стварног живота. Потребно је, дакле, сачекати суд који се рађа у активном процесу. Ипак, они се могу посматрати са идејних, теоријских и техничких аспеката. Но, то би захтевало одговарајући научни прилаз и свестрана истраживања. Оно што се као извесно може рећи јесте — нови закони су, у домену неких виталних питања, отишли испред свог изводника. Главне мане Закона о наслеђивању СР Србије назначене су и анализиране уз објашњење њихове генезе у раду проф. Б. Благојевића: *Основе заједничности и различности наследних права републике и аутономних покрајина у СР Србији*, објављеном у Правном животу број 10/75. и нашем раду објављеном у истом броју истог часописа.

7. И, на концу, да закључимо: Младеновићев напис, у обиму у коме је био предмет разлагања у овом раду, на жалост, не садржи било шта што би демантовало правне, социјалне и друштвене вредности Закона о наслеђивању СР Србије и што би чинило умесним његову критику законодавног тела. Како ствар стоји у осталим деловима пишевог написа, ваља, након брижљиве анализе, видети.

др Момчило Курдулија